

Waldemar Czachur

Lingwistyka kulturowa i międzykulturowa. Pytania badawcze, zadania i perspektywy

1. Wprowadzenie

Refleksja nad relacją języka i kultury nie jest w lingwistyce nowa. W ostatnich latach zaproponowano liczne określenia na programy badawcze i subdyscypliny lingwistyczne odnoszące się do rzeczowej problematyki¹. Celem niniejszego wprowadzenia jest zaprezentowanie obecnego stanu badań z zakresu szeroko pojętej lingwistyki kulturowej i międzykulturowej – a szczególnie różnych motywacji i interesów poznawczych autorów programów badawczych – co pozwoli z tej perspektywy spojrzeć na aktualne pytania badawcze, zadania i perspektywy rozwoju, również w kontekście prac zaprezentowanych w tym tomie.

Badania lingwistyczne z zakresu relacji języka i kultury w Polsce najczęściej są nazywane *lingwistyką kulturową* (Anusiewicz 1995), *etnolingwistyką* (Bartmiński 1986, 2006, 2016) oraz *językoznawstwem antropologicznym* (Chruszczewski 2011). W badaniach niemieckojęzycznych używa się w tym kontekście pojęć *kulturwissenschaftliche Linguistik* (Kuße 2012), *anthropologische Linguistik* (Kniffka 2003, Günthner 2015), *linguistische Anthropologie* (Hermanns 1994), *anthropozentrische Kulturologie* (Bonacchi 2012), *linguistische Kulturanalyse* lub *kulturanalytische Linguistik* (Tienken 2008, Linke 2011, Schröter 2014), *kultursensitive Linguistik* (Czachur 2016b i 2016c) i rzadziej *Ethnolinguistik* (Karstedt 2004) czy *interkulturelle Linguistik*

¹ Za krytyczne uwagi do tekstu dziękuję dr hab. Kindze Zielińskiej (Uniwersytet Warszawski), dr. hab. Maciejowi Czerwińskiemu (Uniwersytet Jagielloński) oraz prof. dr. hab. Adamowi Głazowi (Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej).

(Földes 2003, 2007). W badaniach anglojęzycznych pojawiają się pojęcia *intercultural communication* (Scollon, Scollon 2001), *anthropological linguistics* (Foley 1997, Salzman 1998), *linguistic anthropology* (Duranti 1997, 2001; Ahearn 2011), *ethnolinguistics* (Underhill 2012) oraz *cultural linguistics* (Palmer 1996, Sharifian 2015).

Nie zawsze granice między zaprezentowanymi programami badawczymi są ostre i zrozumiałe. Stosowanie różnych określeń uwarunkowane jest z jednej strony tradycją badawczą w danej przestrzeni naukowej, z drugiej strony konkretnymi pytaniami badawczymi, a także samym przedmiotem badań i ich metodą. Na kwestie te zwracała uwagę Anna Dąbrowska w artykule *Współczesne problemy lingwistyki kulturowej* (2005: 100), opisując koncepcję lubelskiej etnolingwistyki i jej zakotwiczenie w badaniach nad folklorem oraz koncepcję wrocławskiej lingwistyki kultury. Stwierdza ona, że „skoro obie dyscypliny mają podobny zakres badań i w wielu wypadkach identyczny przedmiot analizy, można, jak się wydaje, zamieniać stosować funkcjonujące określenia [etnolingwistka i lingwistyka kulturowa – W.Cz.] albo zdecydować się na przyjęcie jednego z nich” (Dąbrowska 2005).

W niniejszym artykule chciałbym zarysować kontekst powstania lingwistyki kulturowej – przede wszystkim w polskiej i niemieckiej przestrzeni naukowej – i zwrócić uwagę na przedmiot jej badań, cele i zakres zadań. Lingwistykę międzykulturową traktuję tutaj jako przestrzeń badawczą dla tych badań porównujących lub opisujących spotkanie różnych języków i ich użycie, u podstaw których leży szeroko pojęta kulturowa teoria języka, czyli ta uwarunkowana zarówno semiotycznie, jak i studiami nad kulturą.

2. Język i kultura w perspektywie lingwistycznej

Dzisiejsza ożywiona dyskusja nad relacją języka i kultury, nie tylko wśród językoznawców, ale i wśród przedstawicieli nauk pokrewnych, jak filozofia języka, kulturoznawstwo, socjologia czy politologia, interpretowana jest jako wynik tzw. *linguistic turn* (zwrot językowy). Doris Bachmann-Medick pisze w książce *Cultural Turns. Nowe kierunki w naukach o kulturze* (2012) następująco:

Językowa koncepcja *linguistic turn* nawiązuje już w pierwszych założeniach do teorii języka Ferdinanda de Saussure'a (1916), zwłaszcza do jego rozumienia języka jako (zamkniętego w sobie) synchronicznego systemu znaków (*langue*). Znak językowy nie ma żadnej tożsamości w sobie samym; tylko w różnicy w stosunku do innych; tak jak np. jabłko określa się przez to, że nie są gruszkami, a nie jest m itd. Znaki językowe są powiązane ze sobą w system różnic, tworząc strukturę. W nawiązaniu do tych poglądów strukturalistycznego językoznawstwa „zwrot językowy” wychodzi z wyobrażenia, że język używa struktury również rzeczywistości, że nawet realność, tak samo jak język, należy pojmować jako system znaków, jako system reprezentacji i różnic.

I stwierdza dalej, że:

Język nie opisuje żadnej rzeczywistości niezależnej od niego, leżącej poza nim. Język nie jest narzędziem opisu rzeczywistości, raczej instrumentem jej konstytuowania. Całe poznanie tego, co realne, jest sformułowane w wypowiedziach językowych; nie ma takiej realności, która nie byłaby przesycona i już ukształtowana językowo. Ten „filtr” językowości, przy którym obstaje przede wszystkim francuska teoria tekstu np. Rolanda Barthes'a i Jacques'a Derridy, dla historiografii oznacza, że również ona ma dostęp tylko do tekstualnie, językowo za pośredniczonego świata (Bachmann-Medick 2012: 44-45).

W dużej mierze w oparciu o *linguistics turn* w kulturoznawstwie następowały kolejne zwroty: *interpretative turn* i koncepcje Geertza, ujmujące kulturę jako tekst, *performative turn* z poglądami Bachtina, Austina, Searle'a i Derridy oraz z koncepcją języka jako historycznej praktyki czy *reflexive turn* z historiograficznymi przemyśleniami White'a (Bachmann-Medick 2012). Koncepcja *turn* oznacza perspektywę postrzegania pojęcia *kultura* i implikowania jej relacji z innymi warunkującymi ją czynnikami.

Nie inaczej przedstawia się sprawa w językoznawstwie. Strukturaliści patrzą na język jako na zbiór znaków, pragmalingwiści – jako na środek działania, kognitywiści widzą w języku archiwum naszego doświadczenia, semiotycy – środek sensotwórczy, a konstruktywiści – instrument tworzący otaczającą nas rzeczywistość. Różne naukowe style myślowe dominujące w określonej czasoprzestrzeni poniekąd narzucają perspektywę oglądu badanego przedmiotu i wymuszają

jego nowe modelowanie. Tak też jest w przypadku relacji języka i kultury. Kluczowe dla lingwistycznego, ale nie tylko, myślenia o tejże relacji były prace Wilhelma von Humboldta (1767-1835) czy Johanna Gottfrieda Herdera (1744-1803) oraz strukturalistycznie zorientowanych antropologów kultury, jak Edwarda Burnetta Tylora (1832-1917), Franza Uri Boasa (1858-1942) czy Bronisława Malinowskiego (1884-1942). Na przełomie XIX i XX wieku w myśli lingwistycznej w USA rozwija się wzmożone zainteresowanie powiązaniem języka i kultury, a rolę wiodącą odgrywa właśnie Franz Boas i jego uczniowie, w tym Edward Sapir (1884-1939) i jego uczeń Benjamin Lee Whorf (1897-1941).

W tym samym czasie w Europie do głosu dochodzą również lingwiści mówiący o konieczności refleksji nad językiem i jego relacją z kulturą. Kluczowe znaczenie dla neohumboldtyzmu mają prace Karla Vosslera (1872-1949) czy Leo Weisgerbera (1899-1985), ale także i przede wszystkim myśli filozofa kultury Ernesta Cassirera (1874-1945). Nie bez znaczenia pozostają także prace Kazimierza Ajdukiewicza (1890-1963), ale także Alfreda Tarskiego (1901-1983) czy Romana Ingardena (1893-1970).

Okres powojenny i rosnąca siła strukturalizmu na kilka dziesięcioleci zepchnęły na margines debatę o kulturowości języka i językowości kultury w lingwistyce. Wprawdzie językoznawstwo posaussure'owskie jest świadome różnicy między systemem języka a użyciem języka, co częściowo staje się też inspiracją do rozwoju pragmalingwistyki, jednak kategoria kontekstu i sytuacji jest do refleksji nad użyciem języka ciągle niewystarczająca i nie daje się zoperacjonalizować kategoriami lingwistycznymi. Za Grzegorzyczkową (2008) przypomnijmy specyfikę pojęć *langue* i *parole*.

Langue	Parole
system	użycie systemu
język	mówienie, tekst, wypowiedź, akt mowy
kod językowy	zastosowanie kodu
kompetencje	wykonanie

Langue przypisuje się abstrakcyjność, a *parole* konkretność. W ten sposób skonkretyzowano refleksję nad użyciem języka nie tylko przez pryzmat aktów mowy, których rozwój był kluczowy

dla tej debaty, ale również dlatego, że wprowadzał perspektywę intencji komunikatywnej i funkcji wypowiedzi. Językoznawstwo odkrywa wówczas prace zarówno Ludwiga Wittgensteina (1891-1951) i jego teorię gier językowych, teorię prototypu oraz użycia języka, jak i Karla Bühlera (1879-1963) czy Romana Jakobsona (1896-1982) z ich przemyśleniami na temat funkcji języka. Zjawiska językowe o charakterze czynnościowym, zdarzeniowym stają się w lingwistyce przedmiotem analizy, najpierw na płaszczyźnie poszczególnych aktów mowy, w tym również aktów grzecznościowych, potem analizy konwersacji, by w końcu dotrzeć do kategorii tekstu i kontekstu jego powstawania. I tutaj na przykładzie polskiej i niemieckiej przestrzeni naukowej pokazać można różnice w rozwoju lingwistyki kulturowej, lingwistyki tekstu i dyskursu. Zaznaczyć trzeba, że w różnych przestrzeniach naukowych rozwijały się one nieco odmiennie, co uwarunkowane jest każdorazowo dominującymi – powiemy za Fleckiem (1986) – stylami myślowymi i interesami kolektywów myślowych (Bilut-Homplewicz 2013a).

Jedną z pierwszych prac na temat struktury tekstu w Polsce ogłosiła Anna Wierzbicka w monografii *Dociekania semantyczne* (1969) w artykule pt. *O spójności semantycznej tekstu wielozdaniowego*. W tym samym czasie nad zagadnieniami struktury tekstu pracowała Maria Renata Mayenowa, która tym kwestiom poświęciła rozdział swej książki pt. *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka* (1974), co było początkiem dalszych prac w tym zakresie.

Dyskusje nad teorią tekstu, które stały się fundamentem lingwistyki tekstu, poszerzyły naszą wiedzę o języku pod kątem użycia środków werbalnych służących do organizacji tekstu, jego spójnej całości i granic. W tym kontekście w polonistycznej refleksji podjęto kwestie relacji nadawczo-odbiorczych i uwarunkowań zewnętrznych, w tym kulturowych (Ostaszewska 2008). Germanistyczna tekstologia, za której ojca uważa się Weinricha (1969) i Hartmanna (1971), otworzyła się na pragma- i socjolingwistyczne oraz kognitywne uwarunkowania tworzenia i odbioru tekstu znacznie później (Bilut-Homplewicz 2013a), w dużej mierze ze względu na silniejsze zadowolenie się w niej licznych szkół strukturalistycznych.

Rozwój lingwistyki dyskursu, w dużej mierze opartej na dorobku tekstologii i semantyki, umożliwił jeszcze szersze włączenie do badań

nad językiem, przede wszystkim w niemieckojęzycznej przestrzeni naukowej, aspektów społecznych i kulturowych. Nie bez znaczenia były prace tekstologiczne i dyskursologiczne o charakterze kontrastywnym, ponieważ one niejako wymuszały interpretację wyników badań w kontekście kulturowych konceptualizacji (Bąk 2014, Czachur 2007, 2011, 2013; Dreesen 2015).

W ostatnich latach najsilniejszy wpływ na rozwój myśli z zakresu relacji języka i kultury miały teorie o proveniencji kognitywistycznej i konstruktywistycznej. W Polsce już w latach 80. powstawały pierwsze prace, często inspirowane pomysłami Anny Wierzbickiej i zagranicznych kognitywistów. W Niemczech oprócz dzieł Weisgebera, który w swoim kraju nie cieszy się najlepszą opinią, szczególnie ze względu na zaangażowanie w ideologię nazistowską, która zakładała myślenie w kategoriach narodowych i narodowościowych, do końca lat 90. kwestia kulturowej teorii języka właściwie nie była podnoszona. Zwracano uwagę na społeczny charakter języka w ujęciu socjolingwistycznym, na warianty językowe, ale – w dużej mierze ze względu na trudną relację niemieckiej kultury z pojęciem kultury – nie podejmowano dyskusji na interesujący nas tutaj temat. Pojęcia tekstu, kontekstu i dyskursu miało zastąpić pojęcie kultury. Tak się jednak nie stało. Okazało się, że tworzenie wypowiedzi, mające fundamentalne znaczenie dla sensów poszczególnych tekstów i dyskursów, każdorazowo uwarunkowane jest kulturowo (Czerwiński 2015). Uwidocznilo się to również w badaniach nad komunikacją międzykulturową, które są w Niemczech, także ze względu na ekspansję niemieckiej gospodarki oraz strukturę społeczną, znacznie bardziej zaawansowane niż w Polsce (Lüsebrink 2005, Moosmüller 2007, 2009; Barmeyer, Genkova, Scheffer 2011).

W Polsce rozwój myśli nad relacją języka i kultury, który przybiera również wymiar instytucjonalny, datować możemy na drugą połowę lat 80., kiedy powstał periodyk „Etnolingwistyka” (od 1988) pod redakcją prof. Jerzego Bartmińskiego oraz, również od 1988, wrocławska seria „Język a kultura”, jako wynik prac ogólnopolskiego konwersatorium pod tym samym tytułem.

U podstaw myślenia o relacji kultury i języka w szkole lubelskiej oraz wrocławskiej legły: koncepcja stereotypu Putnama, (neo)humboldtyzm niemiecki, a także wczesne założenia amerykańskiego

kognitywizmu, w tym prace Lakoffa i Langackera. Istotne w tym kontekście były również przemyślenia Anny Wierzbickiej oraz, szczególnie dla lubelskiej szkoły etnolingwistycznej, prace rosyjskich semantyków i semiotyków (Władimira Toporowa, Jurija Апреjsjana, Nikity Tołstoja, Swietłany Tołstojowej). Tym, co różniło szkołę wrocławską od lubelskiej, był stosunek do koncepcji kultury. Szkoła etnolingwistyczna swoje pierwsze kroki koncepcyjno-metodyczne stawiała w obszarze dialektów i kultury ludowej, szkoła wrocławska zupełnie te kwestie pomijała (Bartmiński 2008).

Polska szkoła refleksji nad językiem i kulturą wychodzi w zdecydowany sposób z założenia, że język ma charakter symboliczny, antropocentryczny i interakcyjny. Symboliczność języka manifestuje się w dynamicznej koncepcji znaków językowych, antropocentryzm – w podmiotowym konceptualizowaniu przedmiotów, a interakcyjność wyraża się z jednej strony w relacji język – kultura – poznanie – rzeczywistość, a z drugiej w dialogicznej istocie języka, co pociąga za sobą również tezę o twórczej roli języka w kształtowaniu rzeczywistości, a nie tylko o jego symbolicznym charakterze. Język – kultura – człowiek, na tych trzech komponentach zbudowana jest zarówno etnolingwistyka lubelska, jak i wrocławska lingwistyka kulturowa (Głaz/Danaher/Łozowski 2013). Język i zawarty w nim obraz świata jako subiektywna interpretacja rzeczywistości oraz człowiek, jednostka w wymiarze społecznym, w tym jako częściowo autonomiczny podmiot zbiorowy, będący twórcą i odtwórcą, użytkownikiem języka scalany jest poprzez kulturę, a ona jest jednocześnie pochodną językowych i niejęzykowych działań człowieka.

3. Lingwistyka kulturowa i jej zadania

W niniejszym rozdziale zaprezentuję wybrane koncepcje lingwistyczne, które swój program badawczy i aparat metodyczny określają jako lingwistykę kulturową. To pojęcie pojawiło się w Polsce stosunkowo wcześnie. Wprowadził je wrocławski polonista i językoznawca Janusz Anusiewicz, nadając swojej książce tytuł *Lingwistyka kulturowa. Zarys problematyki* (1994, 1995), a zarysował w niej program badań z tego zakresu. W taki oto sposób definiuje on cele i zadania nowej dyscypliny:

Lingwistykę kulturową rozumiemy, najogólniej rzecz biorąc, jako dyscyplinę badającą relacje i zależności między językiem a kulturą danego społeczeństwa, która, rzecz ujmując szczegółowo, bada kulturę rzeczywistości i kulturę wartości (fenomenalny i ideacyjny porządek kultury) zawartą w języku, to znaczy bada system semantycznych wyborów i kategorii języka oraz system aksjologiczny zawarty w języku, czyli wartościowania, normy, oceny oraz wartości moralne, estetyczne i poznawcze zakodowane w języku, a także ich wpływ na osobowość ludzką, na poglądy, przekonania, postawy jednostkowe i społeczne – a w rezultacie na ludzkie zachowania i działania, interakcje międzyludzkie, działania jednostek i ich grup społecznych, które są stymulatorem doświadczenia i składają się na doświadczenie i tradycję danej społeczności, będąc jednocześnie prawdziwym miejscem dziania się kultury, przez wielu jej teoretyków definiowanej jako system jawnych i ukrytych modeli życia (Anusiewicz 1995: 54).

Jak wcześniej wskazywałem, badania z tego zakresu prowadzone były na świecie oraz w Polsce wcześniej, jednak to Anusiewicz pierwszy w naszym kraju posłużył się tym pojęciem. Ważne, że w swojej rozprawie podejmuje on próbę odróżnienia koncepcji lingwistyki kulturowej od lingwistyki antropologicznej, etnolingwistyki i antropologii lingwistycznej. Dla Anusiewicza lingwistyka kulturowa bada związki między językiem a kulturą w czterocząłkowej relacji: język – kultura – człowiek (społeczeństwo) – rzeczywistość. Lingwistyka antropologiczna bada w jego oglądzie związki między językiem a człowiekiem w następującej relacji: język – człowiek (społeczeństwo) – rzeczywistość – kultura. Antropologia lingwistyczna również zajmuje się relacją kultury i języka, jednak głównym przedmiotem jej badań nie jest język, lecz kultura. Jerzy Bartmiński (2008) przedstawił schematycznie wskazane różnice:

lingwistyka kulturowa = język + kultura

lingwistyka antropologiczna = język + człowiek

lingwistyka antropologiczno-kulturowa = język + człowiek + kultura

etnolingwistyka = człowiek (wspólnota ludzka) + język

W badaniach anglojęzycznych jedną z pierwszych prac z zakresu lingwistyki kultury pt. *Toward a Theory of Cultural Linguistics* (1996)

opublikował Gary B. Palmer z Uniwersytetu Nevada w Las Vegas. W dużej mierze na podstawie jego przymysłów Farzad Sharifian w artykule *Cultural Linguistics* (Lingwistyka kulturowa) z 2015 roku, przetłumaczonym przez Adama Głaza dla „Etnolingwistyki” (2016) pod tytułem *Lingwistyka kulturowa*, stwierdza, że

Jako subdyscyplina językoznawstwa, ale o korzeniach sięgających różnych dziedzin, lingwistyka kulturowa bada obszary wzajemnego oddziaływania języka, kultury i procesów poznawczych (Palmer 1996, Sharifian 2011). Przedmiotem jej zainteresowań są zatem konceptualizacje, ale (I) mają one podstawę kulturową oraz (II) są kodowane i wyrażane w języku. Centralną pozycję zajmuje tu zrozumienie znaczenia jako konceptualizacji, co przyjęto z dorobku językoznawstwa kognitywnego, z którego lingwistyka kulturowa czerpała od momentu swojego powstania (Sharifian 2016: 32).

Jego punktem wyjścia jest kognitywne spojrzenie na język jako konceptualizator ludzkich doświadczeń, w tym jako pamięć kulturową, umożliwiającą poznanie świata i jego przyswajanie poprzez schematy kulturowe. Autor definiuje je jako „konstrukty wyabstrahowane ze zbiorczych wzorców poznawczych wiązanych z daną grupą, a zatem do pewnego stopnia oparte na wspólnym doświadczeniu” (Sharifian 2016: 37). Schematy kulturowe, jako formacje wiedzy koniecznej z jednej strony do kształtowania, a z drugiej do przyswajania kulturowo uwarunkowanych działań, manifestują się według Sharifiana m.in. w metaforach, w dyskursie politycznym, w komunikacji międzykulturowej, a także w dialektach. Do zadań lingwistyki kulturowej należą jego zdaniem przede wszystkim pogłębiona refleksja nad relacjami między modelowaniem kultury a strukturą języka, językiem a konceptualizacjami kulturowymi, językiem a kulturowymi konceptualizacjami emocji, grzeczności oraz zjawisko komunikacji międzykulturowej.

W badaniach niemieckojęzycznych pojęcie lingwistyki kulturowej pojawiło się stosunkowo późno. Wiodącym językoznawcą w badaniach z rzeczowej domeny jest prof. Angelika Linke z Uniwersytetu w Zurychu i jej uczniowie: Susanne Tienken, Juliane Schröter, Noah Bubenhofer, Joachim Scharloth. Badacze ci posługują się pojęciem *kulturanalytische Linguistik*, co w polskim tłumaczeniu oznacza

„lingwistyka analizująca kulturę”, i traktować ją można jako lingwistykę kulturową, zwłaszcza że jej celem jest uchwycenie kulturowego charakteru użyć języka. Wskazuje na to Angelika Linke:

Właściwym celem lingwistyki kulturowej jest zwracanie uwagi – poprzez analizę użyć języka – na zjawiska kulturowe oraz zmiany, które nie są widoczne gołym okiem. Takie interpretacje są w oczywisty sposób spekulatywne, ale byłoby nierozsądne wyciąganie wniosku, że należy z nich zrezygnować, zwłaszcza że widzimy w nich nie ostateczne objaśnianie świata, lecz oferty interpretacyjne w ramach krytycznej dyskusji z innymi dyscyplinami kulturoznawczymi² (Linke 2008: 40).

Wskazani wyżej językoznawcy wychodzą z założenia, że język jest miejscem stawania się i kształtowania się kultury (Tienken 2008, Bubenhofer 2009), a wzmożone zainteresowanie lingwistyka kulturowa powinna kierować przede wszystkim na analizę konkretnych użyć językowych, by na podstawie badań przeprowadzonych metodami lingwistycznymi wyciągnąć wnioski o kontekście kulturowym i jego oddziaływaniu na zachowania językowe. Celem tak pojętej lingwistyki kulturowej jest zatem uchwycenie regularności i zależności kulturowych na podstawie zachowań językowych, często materializujących się w mniej lub bardziej skonwencjonalizowanych wzorach i schematach.

W tym samym czasie w Niemczech została wydana monografia sławisty Holgera Kußego *Kulturwissenschaftliche Linguistik* [Lingwistyka kulturoznawcza] (2012), którą również należy potraktować jako pewną perspektywę spojrzenia na lingwistykę kulturową, także dlatego, że jako sławista autor przedstawił w niemieckojęzycznej przestrzeni naukowej mało znane prace sławistów, w tym rosyjskich i polskich lingwistów, takich jak Baudoin de Courtenay, Anna

² „Eigentliches Ziel einer kulturanalytischen Linguistik ist es jedoch, über die Analyse von Sprachgebrauch auf kulturelle Phänomene oder Veränderungen aufmerksam zu werden, die nicht bereits auf der Hand liegen. Solche Interpretationen sind notwendigerweise immer spekulativ, es wäre aber falsch, daraus die Konsequenz zu ziehen, ganz auf sie zu verzichten, zumal wenn man in ihnen keine abschließenden Welterklärungen, sondern Deutungsangebote im Rahmen einer kritischen Diskussion mit anderen Kulturwissenschaften sieht”.

Wierzbicka czy Aleksander Potebnej. Zadania lingwistyki kulturowej postrzega on przede wszystkim następująco:

- opisywanie języka jako zjawiska kulturowego,
- opisywanie kultury jako zjawiska językowego,
- stosowanie lingwistyki do badań obszarów komunikacji społecznej,
- stosowanie badań lingwistycznych w komunikacji międzykulturowej i uczenie się międzykulturowe (Kuße 2012: 13).

Kuße bada relacje języka i kultury z perspektywy poszczególnych dyskursów, jak prawo, religia, gospodarka, polityka, nauka, postrzegając je jako konieczne domeny społeczne. Poprzez opisywanie najważniejszych cech różnych typów dyskursu, dyskursywnego modelowania i negocjowania znaczeń, poprzez porównania międzykulturowe oraz uchwycenie zmian w dyskursach lingwistyka kulturowa wychodzi naprzeciw tezie, że nie ma jednej kultury i jednego języka, lecz jako dynamiczne zjawiska muszą być one opisane w specyficznym kontekście, czyli dyskursie. Kuße postrzega lingwistykę kulturową, a właściwie dyskursową lingwistykę kulturową, jako „korelatywną metodę”, łączącą ze sobą cechy języka, pragmatycznych konwencji kultur języka i wielorakich gatunków tekstu. Z tego też względu wychodzi on z założenia, że obszar badań lingwistyki kulturowej wyznaczony jest przez trzy wymiary: wymiar etnicznie, krajowo i narodowo uwarunkowanej specyfiki, wymiar komunikatywnych dywersyfikacji w dyskursach oraz wymiar historyczno-diachroniczny. Połączenie analizy dyskursu z lingwistyką kulturową umożliwi autorowi zaproponowanie całego spektrum metod stosowanych w niemieckiej lingwistyce dyskursu i uwzględnienie różnych poziomów realizacji językowych od gatunku tekstu po morfem (Czachur i Miller 2012, Bilut-Homplewicz 2013b).

Na te kwestie zwraca również uwagę Piotr P. Chruszczewski w monografii *Językoznawstwo antropologiczne. Zadania i metody* (2011) i pokazuje w oparciu o refleksje Durantiego (2003) różne paradygmaty badawcze w lingwistyce antropologicznej, ich zróżnicowane zadania i przedmiot badań. Wyróżnia paradygmat dokumentacyjny, kulturowo-lingwistyczny, transformacyjny i komunikacyjny-dyskursywny:

	dokumentacyjny	Kulturowo-lingwistyczny	transformacyjny	Komunikacyjno-dyskursywny
cel	Opis i klasyfikacja języków	Badanie użycia języka	użycia praktyk językowych	Dokumentacja komunikacji, dyskursu
Język	Leksykon i gramatyka	Domena kulturowa zorganizowana i organizująca kulturę	Społeczne osiągnięcie interakcyjne	Domena zorganizowana kulturowo i komunikacyjnie oraz organizująca kulturę i komunikację
Jednostki analizy	Fonem, morfem, słowo, zdanie i tekst	Społeczności mowne, kompetencja komunikacyjna, styl itd.	Wspólnoty mowne, akty mowy, praktyki językowe	Praktyki dyskursywne, teksty, gatunki mowy
zadania	Relatywizm językowy, badania porównawcze	Zmiany językowe, relacja języka i kontekstu	Mikro- i makro-związki, integracja zasobów semiotycznych	Relacje między jednostkami językowymi a kontekstem, kulturowość znaczeń, tożsamość
metody	Praca w terenie, listy słów i reguł gramatycznych	Etnografia mówienia, obserwacja uczestnicząca	Analiza socjohistoryczna, audiowizualna dokumentacja itd.	Analiza gramatyk komunikacyjnych, analiza tekstów i ich roli w dyskursach

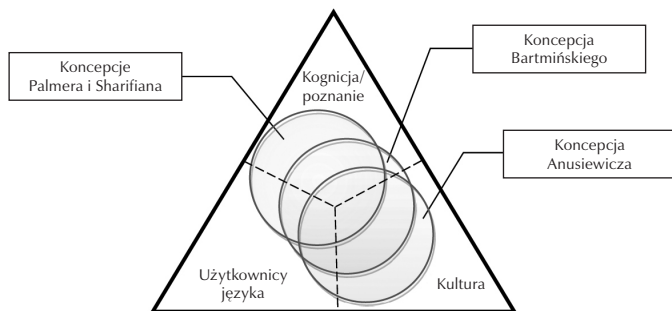
Na podstawie pracy Chruszczewski (2011)

Chruszczewski zwraca uwagę na jeszcze jeden istotny element lingwistyki kulturowej, a mianowicie na zjawisko kontaktu językowego, w tym kontaktu zewnątrzspołecznego i wewnątrzspołecznego, jako jej ważny przedmiot refleksji.

Wskazane wyżej różne koncepcje badawcze, które określa się jako lingwistykę kulturową, cechuje zainteresowanie kulturowym i kulturotwórczym charakterem działań językowych; dostrzegają one w analizie językowej szansę na uchwycenie kulturowej specyfiki wybranej społeczności. Wszystkie zaprezentowane koncepcje, mimo wspólnych odniesień do tradycji humboldtyzmu, amerykańskiej antropologii i kognitywizmu, w inny sposób modelują kategorię języka i kultury oraz ich wzajemnych relacji. Łączącym je elementem jest teza o wzajemnym i warunkującym się współdziałaniu języka i kultury, wszakże podczas gdy jedni badacze opierają swoje refleksje na semantyce kognitywnej i teoriach prototypu i ramy, drudzy czerpią inspirację z interakcyjnych koncepcji języka, poszukując we wzorcach językowych momentu uwikłania i zetknięcia kultury i języka. Kolejną cechą wspólną jest teza, że znaczenie jest aktualizowane w konkretnym użyciu, dlatego możemy mówić o radykalnym odejściu od analizy systemu językowego na rzecz analizy konkretnych działań językowych w konkretnych ich kontekstach użycia z uwzględnieniem multidyscyplinarnego spojrzenia na przedmiot analizy i równoczesnym uwzględnieniem wielu metod lingwistycznych w duchu zasady triangulacji.

Adam Głaz (w druku), porównując polską lingwistykę kulturową z jej anglosaskim odpowiednikiem, stwierdza, że różnice w obu podejściach wynikają z odmiennego rozumienia kultury. Anglosaska lingwistyka kulturowa, definiując pojęcie kultury, zwraca szczególną uwagę na jej aspekty poznawcze, psychologiczne i mentalne. Obrazuje to chociażby głos Palmera, który zakłada, że kultura to „nagromadzona wiedza o społeczności lub społeczeństwie, łącznie z modelami poznawczymi/kognitywnymi, schematami, scenariuszami i innymi formami konwencjonalnych wyobrażeń” (Palmer 1996: 290). Polska lingwistyka kulturowa – co pokrywa się również z moimi obserwacjami – traktuje kulturę w dużej mierze w perspektywie aksjologicznej, jako zespół wartości istotnych dla danej grupy społecznej. Niemiecka lingwistyka kulturowa kładzie silny nacisk na działania

językowe, w wymiarze zarówno interakcyjnej, jak i konstrukcyjnej koncepcji języka. Tym samym należałoby uzupełnić rysunek zaproponowany przez Adama Głaza o kolejny element graficzny, usytuowany bliżej użytkownika języka i kognicji/poznania.

Ryc. 1. Różnice w modelowaniu koncepcji lingwistyki kulturowej pod kątem uwzględnienia takich parametrów, jak użytkownik języka, kultura i kognicja/poznanie. Opracowanie według Głaza (praca w druku)

Wszystkie szkoły – niezależnie, czy umotywowane kognitywnie, interakcyjnie, konstruktywistycznie czy semiotycznie – łączy przekonanie, że język to nie tylko sejsmogram kultury, ale przede wszystkim środek kształtujący kulturę w interakcji, również zapośredniczonej medialnie. Kluczowa dla zrozumienia istoty języka w tym kontekście jest interakcyjna koncepcja znaku, według której „komunikowanie jest procesem świadomym i celowym, a sam komunikat należy rozpatrywać w kategoriach teleologicznych: jako przekonywanie, ustalanie wspólnego sensu, jako tworzenie, a nie odtwarzanie sensu” (Warchala 2003: 79). Semiotycy powiedzą, że istotę kultur „stanowi ciągła wymiana komunikatów, więc semiotyka sygnifikacji jest tu skorelowana z semiotyką komunikacji (Czerwiński 2015: 31). Celem lingwistyki kulturowej jest zatem ukazywanie z jednej strony kulturotwórczej funkcji języka, a z drugiej – poprzez analizę konkretnych działań i wytworów językowych – kulturowości samego języka. Kulturowość rozumiana jest w perspektywie lingwistycznej jako wyraz językowo utrwalanej conceptualizacji świata danej społeczności. Schematy, skrypty i wzorce są utrwalonymi i ciągle aktywo-

wanymi, w tym zmienianymi, w komunikacji uwspólnotowionymi formacjami wiedzy. Językowe działania w tym ujęciu stają się praktykami kulturowymi, tworzącymi rzeczywistość poprzez (re)produkowanie nowych sensów w ciągłej interakcji między członkami grupy, a w nich wyraża się to, co dla danej grupy społecznej jest najważniejsze. Lingwistyka kulturowa dąży zatem do odkrywania mechanizmów językowych i sposobów konceptualizacji społecznie istotnych obiektów, wydarzeń i doświadczeń danej grupy społecznej.

Powyższe rozważania dotyczyły przede wszystkim założeń lingwistyki kulturowej oraz zadań, jakie ona sobie stawia, z pominięciem refleksji o jej przedmiocie i metodach analizy. Kluczowa dla dalszego rozwoju lingwistyki kulturowej jest pogłębiona dyskusja, integrująca różne kulturoznawczo nakierowane subdyscypliny nad takimi pojęciami, jak znakowość, znaczenie, medialność, dialogowość, kulturowość, emergencja, wzorcowość działań i praktyk komunikacyjnych, wiedza i dyskurs. W tych kategoriach ogniskuje się istota kulturowości języka i językowość kultury.

Lingwiści kulturowi, jak Anusiewicz (1995), Bartmiński (1986, 2008), Chlebda (2005, 2012a), Wierzbicka (1991, 1999, 2008), Sharifian (2016), Kajfosz (2009), Kuße (2012), Bąk (2014, 2015), Czachur (2011, 2016b, 2016c, 2016d), Czerwiński (2012, 2015), Grotek (2016), Grotek, Norkowska (2016), Musolff (2017, w tym tomie) czy Tienken (2017, w tym tomie) dowodzą, że przedmiotem analizy mogą być działania językowe na każdym poziomie ich realizacji, od pojedynczych słów i ich struktury słowotwórczej, metafor przez poszczególne akty mowy i gatunki tekstu aż po dyskursy. Co więcej, istotnym polem badawczym lingwistyki kulturowej staje się również pamięć zbiorowa wybranych społeczności (Chlebda 2012b, Czerwiński 2012, 2015; Wójcicka 2014, Czachur 2016e). Warsztat metodyczny lingwistyki kulturowej podyktowany jest każdorazowo konkretnym pytaniem badawczym i obejmuje najczęściej kilka poziomów realizacji językowych (np. warstwa leksykalna, dane systemowe, akty mowy, gatunki mowy, dyskursy tematyczne, instytucjonalne i światopoglądowe) przy zastosowaniu różnych kategorii lingwistycznych, jak słowa kluczowe, metafory, toposy argumentacyjne. Zasada triangulacji ma na celu nie tylko zapewnienie rzetelności (*reliability*) metodycznej, ale i trafności wyników (*validity*).